

## ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

У теорії як цивільного, так і міжнародного приватного права існує єдина точка зору, що правове становище фізичних осіб, а отже, й іноземних громадян варто розкривати через категорії «правоздатність» і «дієздатність». Обидві зазначені категорії охоплюються поняттям правосуб'єктності фізичних осіб та іноземних громадян зокрема, тобто правосуб'єктність являє собою сукупність понять «правоздатність» і «дієздатність», інакше кажучи, мова йде про праводієздатність. Більш того, правосуб'єктність фізичної особи необхідна як правова передумова, умова, при якій дана особа може виступати суб'єктом відповідних цивільно-правових відносин, що логічно припускає наявність в останньої право- і дієздатності. Без цього ніяка фізична особа, у тому числі й іноземні громадяни не можуть виступати учасниками цивільно-правових відносин і бути суб'єктами як цивільного, так і міжнародного приватного права.

Загальновизнаного поняття такої юридичної категорії, як «правосуб'єктність», у науці немає. Ряд авторів розглядає правосуб'єктність як «право на право» [1, с.88]. Так, наприклад, З.С. Алексєєв визначає правосуб'єктність як категорію, яка носить абстрактний характер і являє собою потенційну спроможність особи бути учасником правових відносин [2, с.140]. Іншої думки дотримується А. В. Мішкєвич, вважаючи, що поняття «правосуб'єктність» містить у собі не тільки правоздатність, але й права та обов'язки, що безпосередньо впливають із законів, зокрема, мова йде про конституційні права громадян [3, с.21]. Вказується, що саме поняття «правосуб'єктність» має складну структуру, оскільки йдеться про збірну категорію. До неї включаються такі елементи: 1) правоздатність; 2) дієздатність; 3) деліктоздатність; 4) угодоздатність; 5) права та обов'язки; 6) осудність як умова для кримінальної відповідальності. Є й інші точки зору на структурний склад поняття «правосуб'єктність».

Не вдаючись у докладний аналіз цих та інших точок зору, тому що дана проблема вимагає самостійного дослідження, що виходить за рамки даної роботи, хотілося б лише підкреслити раніше зайняту щодо цієї проблеми позицію, відповідно до якої правосуб'єктність – це єдність правоздатності і дієздатності, тобто праводієздатність. Всі інші елементи, вкладені дослідниками в зміст правосуб'єктності (деліктоздатність, угодоздатність, права та обов'язки тощо), так чи інакше поглинаються категоріями «правоздатність», «дієздатність».

Дана позиція підтверджується наступними міркуваннями, висловленими в літературі Н. І. Магузовим: «Багато прав громадян носять непередаваний характер, їх не може здійснити за недієздатного інша особа (наприклад, одружитися, одержати освіту, укласти трудовий договір тощо). На відміну від майнових прав їх повинен реалізувати сам власник. З цього погляду усі права можна підрозділити на ті, що потребують особистої участі при їх здійсненні і не потребують. У першому випадку, тобто в більшості галузей права, поділ правоздатності і дієздатності позбавлено практичного змісту; в другому, тобто в сфері дії цивільного права, воно виправдане і необхідне. Немислиме становище, коли суб'єкт володів би, наприклад, шлюбною, трудовою, виборчою право-

здатністю, але був би позбавлений аналогічної дієздатності. Тут обидві ці якості виступають як єдине ціле» [4, с.524]. Таким чином, правове становище фізичних осіб і особливості правового становища іноземних громадян варто розкривати через категорії «правоздатність» і «дієздатність». Однак зазначені категорії сприйняті далеко не у всіх правових системах.

Так, в Англії і США правоздатність і дієздатність визначаються одним терміном «правова здатність», однак у літературі і судовій практиці використовуються поняття «пасивна правова здатність», що за змістом зводиться до правоздатності, і «активна правова здатність», що за змістом означає дієздатність. У Франції розходження в законодавстві між правоздатністю і дієздатністю не проводиться. Французький ЦК просто говорить про «здатність» (capacité) осіб. Під нею розуміється як правоздатність, так і дієздатність у загальновизнаному змісті слова у відповідності зі ст.3 ЦК Франції. Італійський ЦК використовує поняття «правоздатність» і «дієздатність» роздільно. Німецьке цивільне укладення, а також ЦК Швейцарії застосовуються три терміни: «правоздатність», «дієздатність» і «деліктоздатність». ЦК Японії розрізняє «правоздатність» (ст.1–2 ЦК) і «дієздатність» (ст.3–20 ЦК).

Розглянемо більш докладно ці поняття. Вперше термін «правоздатність» було сформульовано і введено в науковий обіг французьким ЦК 1804 р. і німецьким Цивільним укладенням 1896 р. У цей період часу категорія «правоздатність» використовувалася й в англійському праві.

У цивільному праві України цивільна правоздатність визначається як здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки. Вона визнається за усіма фізичними особами. Це означає, що іноземні громадяни й особи без громадянства користуються однаковою з громадянами України правоздатністю. Для розкриття суті цієї непростой для сприйняття юридичної категорії необхідно, насамперед, чітко розмежувати поняття «правоздатність», «суб'єктивне право». Розмежування між зазначеними поняттями можна провести за наступними основними моментами:

1) правоздатність невіддільна від особистості, її не можна відняти, не можна обмежити особу в правоздатності, а суб'єктивного права громадянин може бути позбавлений, наприклад, права на конкретну річ за судовим рішенням;

2) правоздатність не залежить від яких-небудь факторів: статі, професії, віку, національності, місця проживання, майнового становища тощо. Вона виникає в особи в момент народження, а припиняється зі смертю;

3) правоздатність – поняття абстрактне, а суб'єктивне право завжди конкретне, воно або є, або його немає;

4) правоздатність є передумовою до правоволодіння конкретним благом, тобто стосовно права суб'єктивного вона первинна;

5) правоздатність на відміну від суб'єктивних прав непередавана;

6) суть правоздатності не в «праві», а в «здатності»;

7) рівність правоздатності в осіб не означає, що її обсяг в усіх однаковий.

Виходячи з наведених відмінностей розглянутих понять, можна погодитися з вченими, які вважають, що правоздатність сама по собі ніякого реального

блага не дає, тому що вола являє собою «право на право», іншими словами кажучи, «право мати право», а останнє служить домаганням для володіння яким-небудь благом. Тому на основі однієї правоздатності не можна щось вимагати.

Таким чином, правоздатність варто розглядати як неосдмінний і постійний цивільний стан особистості, як передумову до правоздійняття громадянами суб'єктивних цивільних прав. У юридичній літературі справедливо зазначається та обставина, що «правоздатність існує там, де є взагалі правове регулювання, правове середовище. Ця якість незмінна, її не можна зробити більше чи менше. Неможливо визнати кого-небудь неправоздатним, а тільки недієздатним, якщо суб'єкт наділений правоздатністю, то в повному обсязі і до кінця своїх днів, а не тимчасово» [4, с. 522]. Виходячи з наведеної характеристики розглянутого правового явища, варто додати, що особи не можуть бути обмежені в правоздатності, у здатності мати права. Вони можуть бути обмежені у володінні цими правами, тобто в дієздатності, або можуть бути позбавлені якихось конкретних суб'єктивних прав на законних підставах. Якщо ця теза правильна, то її потрібно використовувати і відобразити в новому Цивільному кодексі України. З цієї позиції не можна погодитися з редакцією ст.27 ЦК, де говориться, що акти органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, а також посадових осіб, що обмежують можливість фізичної особи мати не заборонені законами цивільні права та обов'язки, є недійсними. Слова: «можливість фізичної особи мати права та обов'язки» – це не що інше, як правоздатність. У цьому зв'язку можна стверджувати, що ніякі угоди і ніякі акти органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування не можуть обмежити правоздатність, оскільки обмежити особу в правоздатності не можна в принципі. З цього випливає, що дане правове розпорядження не має юридичного змісту, й у такій редакції зазначену статтю з ЦК України варто вилучити.

Підлягає вилученню, на нашу думку, і те розпорядження нового ЦК, де йдеться, що у випадках, передбачених законом, здатність мати окремі права і обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку. В цьому випадку мова також йде про правоздатність, але правоздатність пов'язується не з віком, на відміну від дієздатності, а з моментом народження особи, що в ЦК прямо і закріплюється. Дане протиріччя, закріплене законодавцем у новому ЦК, полягає в тому, що мова може йти в даному випадку тільки про дієздатність, і з настанням визначеного віку особи можуть стати власниками окремих прав і обов'язків. Обсяг же цивільної правоздатності є для всіх громадян України рівним і не залежить від їх волі. Саме тому законодавець у зазначених випадках помилоково допустив змішання таких різних понять, як «правоздатність» і «дієздатність», що стало наслідком не зовсім вдалої редакції даних правових розпоряджень нового кодифікованого акта.

З позиції, зайнятої нами, не зовсім коректною видається постановка авторами ряду підручників з цивільного права питання про можливість і допустимість обмеження фізичних осіб у правоздатності. Зокрема З.М. Ігнатенко вказує на можливість обмеження цивільної правоздатності як винятку у випадках, коли особи відбувають покарання у виді позбавлення волі і позбавляються

права вибрати місце проживання. Обмеження правоздатності також передбачається у випадку заборони згідно з ч.2 ст.3 Закону України «Про підприємництво» на заняття підприємницькою діяльністю для визначеної категорії громадян (військовослужбовців, посадових осіб правоохоронних органів, посадових осіб органів державної влади й управління, що здійснюють контроль за діяльністю підприємств) [4, с.61]. Однак у цих та інших випадках мова йде не про обмеження правоздатності громадян, тому що її через невідчужуваність, невіддільність від особистості не можна обмежити. Моно йде про те, що зазначені громадяни обмежуються в правах, а саме в праві вибору місця проживання, у праві на підприємницьку діяльність, але ні в якому випадку це в здатності їх мати (тобто правоздатності), мати право на вибір місця проживання, права на заняття підприємницькою діяльністю. Зазначені права громадяни не втрачають, вони обмежуються у них на певний строк. Обмеження ж правоздатності, на нашу думку, припускає втрату здатності зазначеними особами займатися підприємницькою діяльністю назавжди, що за логікою закону неможливо, тому що правоздатність припиняється в момент смерті.

У зв'язку з цим з акторами зазначених точок зору і їх прихильників можна погодитися і стати на їх позицію тільки за умови, що є приклад обмеження особи в її правоздатності, тобто позбавлення її здатності мати яке-небудь цивільне право на все життя. А це ж не можливо.

Таким чином, іноземні громадяни як суб'єкти міжнародного приватного права, будучи учасниками майнових і особистих немайнових відносин, володіють рівною з громадянами України правоздатністю. Правоздатність іноземних громадян не залежить від їх статі, віку й інших факторів. Вона притаманна кожному іноземному громадянину при його перебуванні на території України, причому позбавлення правоздатності за рішенням суду в даний час у більшості країн світу не допускається.

У новому ЦК України дається визначення особистого закону фізичної особи. Ним вважається право країни, громадянство якої ця особа має. Сфера застосування особистого закону – це, насамперед, питання права і деіздатності фізичної особи, а також визначення її правового статусу.

Українське законодавство передбачає також можливість встановлення законом окремих вилучень у відношенні надання іноземним громадянам рівних прав з вітчизняними громадянами. Ці вилучення нечисленні і, на нашу думку, повинні бути усі зведені в одному нормативному акті. На нашу думку, доцільно їх помістити в Закон України «Про правовий статус іноземців».

**Список літератури:** 1. Гражданское право: Учебник / Под ред. К.Толстого, А.П. Сергеева. М., 1996. Ч. 1. 2. Алексеев С. Общая теория права: в 2-х томах. М., 1982. Т. 1. 3. Мишкевич А.В. Субъекты советского права. М., 1962. 4. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матулова и А.В. Малько. М., 2000. 5. Цивільне право України. Ч. 1. / За ред. Ч.Н. Аямова. Х., 2000.

*Надійшло до редакції 05.03.02*